

УДК 347.78

С.Ю. ПОЛЯКОВ, к.ю.н., НЮАУ, Харків
А.І. КУРТОВ, к.т.н., доц., НЮАУ, Харків
О.Б. НІКІТЮК, к.т.н., УПА, Харків
Г.А. ЗМІЇВСЬКИЙ, НЮАУ, Харків

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТА ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В УКРАЇНІ

В статті на основі аналізу сучасної наукової літератури сформульовані основні принципи та розкриті аспекти управління інтелектуальною власністю на всіх етапах її життєвого циклу.

In the article on the basis of analysis of modern scientific literature basic principles are formulated and management aspects are exposed by intellectual property on all stages of her life cycle.

Ключові слова: управління інтелектуальною власністю, «портфель» інтелектуальної власності, комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності.

Вступ. Останнім часом особлива увага приділяється формам комерціалізації інтелектуальною власністю і методам оцінки об'єктів інтелектуальної власності. Тому необхідно розглянути проблеми, пов'язані з управлінням інтелектуальною власністю і позначити шляхи вдосконалення механізмів управління і оцінки інтелектуальної власності.

Останніми десятиріччями виникла тенденція до розв'язання питання правової охорони та захисту інтелектуальної власності і її економічних проблем. Є багато книжок, автори яких розглядають інтелектуальну власність з правового, економічного, інформаційного та інших поглядів. Важливі дослідження проблеми управління інтелектуальною власністю здійснені такими відомими західними вченими, як Д. Белл, П. Друкер, Р. Інлегарт, Т. Стюарт, О. Тоффлер, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон. Але ними досить стисло освітлені питання управління інтелектуальною власністю на різних стадіях її життєвого циклу.

Особливо слід відзначити наукове дослідження проблем управління інтелектуальною власністю, здійснене В.Г. Зіновим [1]. Написаний на його основі підручник “Управління інтелектуальною власністю” є сучасним найбільш глибоким і комплексним викладенням проблем, пов'язаних з розглядом окремих об'єктів інтелектуальної власності в сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою статті є формулювання принципів та розкриття аспектів управління інтелектуальною власністю на всіх етапах життєвого циклу: від ідеї до конкретного результату – отримання прибутку. Ці питання виникають у кожній компанії, що прагне створити конкурентоздатні товари та послуги й одержати максимальний прибуток. Тому необхідно детально розглянути питання створення, набуття прав, комерціалізації, захисту прав на об'єкти права інтелектуальної власності та питання якими цікавляться багато фахівців щодо комерціалізації результатів досліджень і розробок, стратегічного розвитку компанії й управління інноваціями.

Методологія. Науковими методами, що використані при написанні статті, слід вважати збір, систематизацію та комплексний аналіз інформації.

Результати дослідження. Відносно новий для України термін "інтелектуальна власність" впевнено входить в мову все більшого числа підприємців, бізнесменів, менеджерів. В даний час власники інтелектуальної власності визначають формування нового устрою світу, тому що знання або інтелектуальна власність та її експлуатація бізнесом з метою здобування прибутку є ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання.

Інтелектуальну власність слід розглядати як знання, що мають цінність сьогодні або в майбутньому. Це актив, здатний створювати в підприємницькій діяльності реальну вартість. Успішними керівниками бізнесу стануть ті, хто розробляє стратегію та приймає методики управління, що дозволяють здійснювати ідентифікацію, надбання прав, правову охорону та ефективне використання об'єктів права інтелектуальної власності створених або придбаних їхніми фірмами. Вони також повинні бути здатними встановлювати, які об'єкти права інтелектуальної власності необхідно придбати, а які створити для того, щоб бути конкурентоспроможними на ринку товарів або послуг.

Інтелектуальна власність належить до нематеріальних активів, що мають управлятися подібно до будь-яких інших активів, щоб максимізувати дохідність капіталу, представленого таким активом.

Наведемо десять принципів, які є фундаментом управління інтелектуальним капіталом. Використання їх дозволить встановити зв'язок між інтелектуальною власністю та фінансовим станом ділового підприємства або його частини, а також визначити, яким чином управління інтелектуальною власністю забезпечить поліпшення фінансового стану підприємства.

Принцип перший – усвідомте роль інтелектуальної власності. В сучасних ринкових умовах роль інтелектуальної власності є дедалі більшою та всеохопною. Важко уявити собі підприємство, яке не використовує в своїй діяльності таких об'єктів права інтелектуальної власності, як торговельні марки та фірмові найменування, їхня роль, залежно від характеру виробництва, може бути як малою, так і надзвичайно високою.

Це не означає, що чим більше об'єктів права інтелектуальної власності буде на підприємстві, тим більшою буде його конкурентоздатність. Керівник повинен відрізнити корисну для бізнесу інтелектуальну власність від непотрібної, з одного боку, та корисну інтелектуальну власність від усієї власності підприємства – з іншого.

Необхідно не тільки ідентифікувати наявну інтелектуальну власність, але й виявляти, кому належать права на неї, чи є портфель інтелектуальної власності достатнім, щоб забезпечити патентну чистоту продукту, що його використовує підприємство. Катастрофою для керівників є випуск на ринок нового товару, який порушує права інших правовласників. Юридична баталія з приводу порушення цих прав інтелектуальної власності здатна привести до великих, а інколи до незворотних фінансових і моральних втрат.

Принцип другий – зробіть інтелектуальну власність частиною стратегічного бізнес-планування. Успішний бізнес розпочинається з прогнозування майбутнього конкурентного продукту на майбутньому ринку. Тому від самого початку слід визначати, які саме об'єкти права необхідно створити та/або придбати для того, щоб забезпечити конкурентність товарів або послуг, що, відповідно, вироблятимуться чи надаватимуться за його участі.

Принцип третій – виявіть свої об'єкти права інтелектуальної власності.

Багато керівників не володіють інформацією про те, які об'єкти права інтелектуальної власності існують на їхньому підприємстві, кому належать права на ці об'єкти, чи не вичерпався їхній юридичний термін дії тощо. Без відповідей на ці питання неможливе управління інтелектуальною власністю.

Вочевидь для різних підприємств «портфель» інтелектуальної власності буде різним. Для одних це буде фірмове найменування й, можливо, деякі прості ноу-хау. Для інших бізнес визначатимуть комплексні технології, до складу яких входитимуть десятки, навіть сотні об'єктів права інтелектуальної власності: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, комерційні найменування тощо.

Принцип четвертий – зберіть інформацію про конкурентну інтелектуальну власність. Це потребуватиме оцінки потенційних можливостей інтелектуального капіталу та пов'язаних з ними стратегій підприємницької діяльності наявних конкурентів, щойно створених фірм і дослідницьких установ, у міру можливості – на регулярній основі.

Важливим елементом стратегії управління інтелектуальною власністю є інформованість стосовно прав інтелектуальної власності, які могли б зробити конкурентів здатними заважати вашому бізнесові у використанні нових товарів, технологічних процесів або послуг. Мета полягає в тому, щоб установити, чи може будь-яке з прав інтелектуальної власності інших осіб перешкоджати будь-якій здійснюваній вами комерційній або дослідницькій діяльності. Бажано це зробити до того, як буде здійснено суттєві інвестиції, які могли б бути витраченими марно, якщо така діяльність не зможе тривати або її потрібно буде припинити.

Принцип п'ятий – ідентифікуйте потрібну вам інтелектуальну власність. Життєвий цикл товару, охоплює п'ять етапів: створення вихід на ринок зростання продажів зрілість занепад. Важливою функцією є визначення на етапі створення тих об'єктів права інтелектуальної власності, які забезпечать конкурентоспроможність товару або послуги на ринку. Для того щоб продовжити існування товару на ринку й збільшити прибуток, необхідно виявити можливість його вдосконалення на наступних після створення етапах за рахунок використання нових об'єктів права інтелектуальної власності.

Принцип шостий – створіть або придбайте права на потрібні вам об'єкти права інтелектуальної власності. Після того, як виявлено об'єкти права інтелектуальної власності, необхідні для виживання та майбутнього процвітання підприємства, треба вирішити, де їх взяти.

Є два шляхи для цього. Перший – створити їх власними силами або за замовленням. Другий – придбати такі об'єкти через договір уступки прав або ліцензійний договір.

Принцип сьомий – оцініть економічну ефективність своєї інтелектуальної власності. Оцінка вартості прав на об'єкти прав інтелектуальної власності необхідне принаймні для досягнення таких досить важливих і чітких цілей:

- дізнатися про витрати на створення, набуття правової охорони та підтримання чинності прав на об'єкт права інтелектуальної власності;
- оцінити розмір грошових потоків, які здатні генерувати ці об'єкти при використанні їх у власному виробництві;

– визначити ціну, за якою можна продати (уступити) права на об'єкт права інтелектуальної власності або передати права користування цим об'єктом за ліцензійним договором.

Принцип восьмий – думайте про податок на інтелектуальну власність. Процедура управління інтелектуальним капіталом слід здійснювати з належним консультуванням стосовно бухгалтерського обліку та оподаткування.

Українське законодавство дозволяє ставити права на об'єкти права інтелектуальної власності на бухгалтерський облік підприємства. Це може привести принаймні до двох протилежних наслідків в оподаткуванні. З одного боку, постановка на бухгалтерський облік автоматично передбачає механізм амортизації об'єктів права інтелектуальної власності і тим самим зменшує на величину амортизації прибуток, що є базою для оподаткування в Україні. При цьому підприємство буцімто не віддає частини грошей у бюджет, а залишає їх у своєму розпорядженні. З іншого боку, на величину поставлених на баланс об'єктів права інтелектуальної власності збільшуються активи підприємства, тобто виникає вартість, яка оподатковується податком на додану вартість.

Ці нюанси треба враховувати при управлінні інтелектуальною власністю. Основний принцип такий: необхідно мінімізувати податки, звичайно, в рамках чинного законодавства.

Принцип дев'ятий – будьте готові захищати, права на свою Інтелектуальну власність. На якомусь етапі ваша інтелектуальна власність приверне увагу конкурентів. Вони занепокояться, коли ваш успіх зачепить їхній бізнес. Це може статися, коли ваш товар вийде на ринок. Або раніше, якщо відомості про розроблення вами власних об'єктів права інтелектуальної власності, що представляють потенційну небезпеку для конкурента, стануть доступними йому.

Принцип десятий – вимірюйте ефективність управління інтелектуальною власністю. Невіддільною частиною кваліфікованого управління інтелектуальною власністю є розроблення критеріїв вимірювання ефективності менеджменту.

Найважливішою узагальненою вимогою є вимірювання ефективності управління інтелектуальною власністю. Для цього ще до початку запровадження процедури управління інтелектуальною власністю необхідно встановити деякі відповідні точки.

Відповідними відповідними точками могли б стати витрати на підтримання «портфелю» інтелектуальної власності та заздалегідь пов'язаних із нею юридичних прав. Це можуть бути результати інвентаризації прав на об'єкти права

інтелектуальної власності на підприємстві, оцінки рівня знань з питань інтелектуальної власності в менеджерів, розуміння персоналом ролі інтелектуальної власності в створенні конкурентоспроможних товарів і послуг, інформація про склад портфелю інтелектуальної власності в конкурентів або про ті об'єкти права інтелектуальної власності, завдяки яким отримують доходи.

Періодична оцінка вартості гудвілу підприємства є інтегральною характеристикою ефективності управління інтелектуальною власністю.

Проведення технологічного аудиту на підприємстві допоможе виявити об'єкти права інтелектуальної власності, які воно не використовує зовсім або недостатньо. Продаж прав на ці об'єкти, з одного боку, дозволить заощадити кошти на їх підтримання, а з іншого – отримати додатковий прибуток. Сума цих показників може також служити одним з індикаторів ефективності управління інтелектуальною власністю.

Управління інтелектуальною власністю дозволяє: ефективно управляти інноваційною діяльністю, підвищувати ефективність виведення інноваційних технологій на ринок за допомогою комерціалізації результатів науково-дослідницьких опитно-конструкторських робіт (НДОКР), отримувати фінансову вигоду від нематеріальних активів.

Управління інтелектуальною власністю реалізується за допомогою переходу від однієї стадії роботи з інтелектуальною власністю до іншої. Процеси управління інтелектуальною власністю представлені на рис. 1. [2].

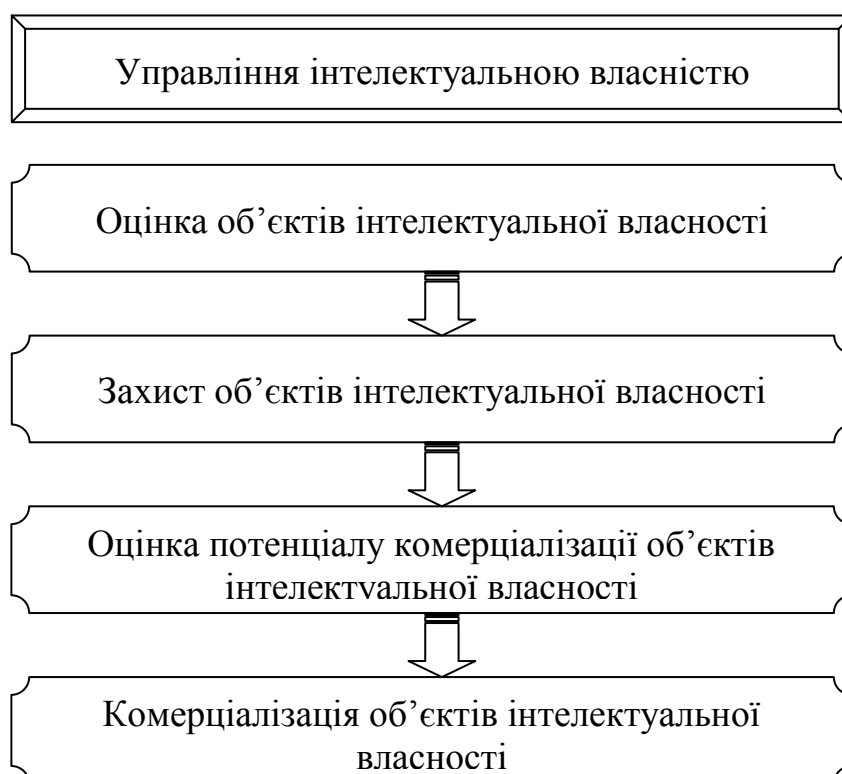

Рис. 1. – Процеси управління інтелектуальною власністю

Процес управління інтелектуальною власністю включає: оцінку об'єктів інтелектуальної власності; захист об'єктів інтелектуальної власності; оцінку потенціалу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності; комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності.

Оцінка потенціалу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності будується на наступному принципі: інтелектуальна власність створює цілий ряд витрат, які треба протиставити рядуможливостей по генеруванню доходу для тих, хто експлуатує цю інтелектуальну власність. Доцільність патентування визначається цілями використання інтелектуальної власності. Можна виділити дві основну мети використання об'єктів інтелектуальної власності: продаж (експорт) продукції власного виробництва і продаж (експорт) технології як цілі патентування.

Критеріями доцільності патентування є: технічний рівень об'єкту, економічна ефективність, значущість конкретного винаходу в об'єкті техніки, наявність ноу-хау, можливість доказу порушення патенту, наявність ринку, наявність інтересу конкурентів і тому подібне.

Форми комерціалізації об'єкту інтелектуальної власності представлені схематично на рис.2.

Можна виділити наступні форми комерціалізації інтелектуальної власності: інжиніринг, промислова кооперація, передача технологій у рамках спільних підприємств, технічна допомога, франшизинг [2].

Інжиніринг – це сукупність проектних і практичних робіт, що відносяться до інженерно-технічної області і необхідних для здійснення проекту.

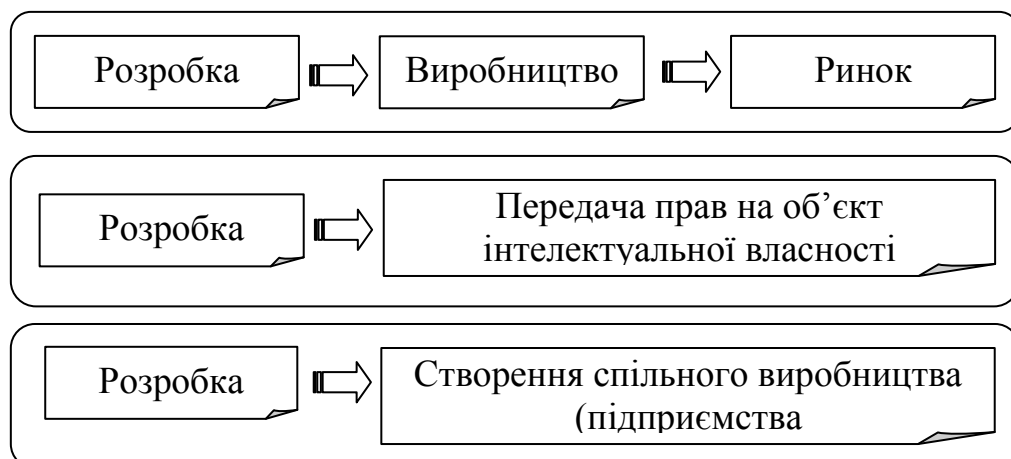

Рис. 2. – Форми комерціалізації інтелектуальної власності

Прикладом таких послуг є консультативні послуги, пов'язані з інтелектуальними послугами при проектуванні об'єктів, розробкою планів проведення і контролю робіт; технологічні послуги, пов'язані з наданням замовникові технологій і будівельні послуги, пов'язані з постачанням і монтажем технологічного устаткування, будівництвом технологічних ліній і виробництв «під ключ».

Промислова кооперація – це форма комерціалізації технологій, коли забезпечується інтенсивний технологічний обмін. При комерціалізації технологій у формі промислової кооперації полягають угоди про виробничу кооперацію, в рамках яких окрім прямих або взаємних постачань (продажів і закупівель) продукції або надання послуг між сторонами створюється тривала спільність інтересів, направлених на отримання додаткової взаємної вигоди.

Передача технологій в рамках спільних підприємств здійснюється тоді, коли зацікавлені партнери з різних країн об'єднують зусилля, знання і досвід у виробництві нової для даного ринку продукції з розділенням сумісної ризику.

Технічна допомога – це технічні послуги і допомога, які оформляються двома способами: технічна допомога є головним предметом угоди, технічна допомога включається розділом в угоду про передачу технології або постачання устаткування.

Франшизинг – це мобільна і гнучка форма передачі технологій. Переваги франшизинга для різних учасників процесу полягають в наступному:

– для франшизора (що надає франшизу): швидке впровадження на новому ринку без значних інвестицій;

– для франшизата (франшизи): початок нового вигляду ділової активності з меншою небезпекою невдачі і провалу, завдяки підтримці з боку франшизора, що включає передачу певних навичок, прийомів і послуг, а також надання допомоги і навчання персоналу;

– для споживача: розширення вибору товарів і послуг на місцевому ринку, відповідна (часто гарантована) фірмова якість, конкурентні ціни.

Наступний за франшизингом етап співпраці – операція по передачі технології, наприклад, закупівля ліцензії на виробництво і збут аналогічного товару на місцевому або регіональному ринку.

Лізинг – специфіка лізингу стосовно до комерціалізації технології полягає в наступному:

- оренда має рацію і технології;
- небезпека межі, пов'язаної з порушенням прав третіх осіб;
- орендар має право передавати ноу-хау після закінчення терміну оренди обладнання і технології, якщо в контракті немає відповідного застереження;
- можливий лізинг ліцензій.

При розгляді аспектів управління і комерціалізації інтелектуальної власності завжди встає питання: Як розрахувати ціну на об'єкт інтелектуальної власності?

Можна виділити три підходи до оцінки об'єктів інтелектуальної власності: витратний, порівняльний і прибутковий [3].

Витратним підходом є сукупність методів оцінки, заснованих на визначенні витрат, необхідних для відновлення або заміщення об'єкту оцінки – сума витрат на створення технології, аналогічної оцінюваній технології, в ринкових цінах, що існують на дату проведення оцінки, або сума витрат на створення технології, ідентичної оцінюваній технології, із застосуванням ідентичних НДОКР, матеріалів і технологій.

Порівняльним підходом є сукупність методів оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності, заснованих на порівнянні технології з аналогічними технологіями, відносно яких є інформація про ціни операцій з ними.

Прибутковим підходом є сукупність методів оцінки вартості об'єкту інтелектуальної власності, заснованих на визначенні очікуваних доходів від технології для конкретної особи при заданих інвестиційних цілях.

При застосуванні різних методів розрахунку вартості інтелектуальної власності можуть бути отримані результати, що відрізняються один від одного. Це в значній мірі пояснюється тим, що при використанні цих методів припускаються похибок, що розрізняються між собою своїм характером і величиною [4].

При узгодженні результатів може бути використаний метод розрахунку «середньої зваженої». Суть даного прийому полягає в тому, що результату розрахунку, отриманого якимсь методом, можуть бути надані більші (або менші) вагомості в порівнянні з іншими методами. В цьому випадку характер опису

розрахунків, проведених по цих методах, має бути таким, щоб його відносна вагомість не викликала б у користувача результатів оцінки яких-небудь сумнівів.

Управління інтелектуальною власністю нерідко стикається із цілим рядом проблем:

- проблеми на стадії спільної розробки: спори між Замовником (Інвестором) НДОКР і Виконавцем;

- укладення договорів на використання патенту не з власником, а з розробником – часто авторів патенту плутають із заявниками (патентовласниками), тільки вони мають право розпоряджатися патентом в комерційних цілях;

- труднощі при оцінці інтелектуальної власності.

До того ж серед причин відставання у сфері управління інтелектуальною власністю можна назвати такі проблеми, як відсутність у керівництва компаній спільної концепції управління у сфері інтелектуальної власності, нестача менеджерів-спеціалістів з напрямку інтелектуальної власності на підприємствах, недостатньо досконалі правові і економічні механізми мотивації творчої діяльності, закріплення прав на її результати на підприємствах, а також введення об'єктів інтелектуальної власності в господарський оборот.

З метою вдосконалення механізмів управління і оцінки інтелектуальної власності необхідно:

- підсилити роль держави у формуванні і розвитку українського ринку інтелектуальної власності шляхом своєчасного прийняття законодавчих актів, спрямованих на стимулювання інвестицій в інтелектуальну власність і підвищення її частки в господарському обороті підприємств;

- застосовувати у вітчизняних стандартах і методиках оцінки принципів, критеріїв, методів і нормативів визначення вартості прав інтелектуальної власності, закріплених в європейських стандартах;

- розвивати методичну базу оцінної діяльності в частині оцінки прав інтелектуальної власності, до основних напрямів вдосконалення якої можна віднести розробку алгоритмів, що дозволяють найдостовірніше визначити ринкову вартість об'єкту оцінки.

Висновок. Завершуючи короткий розгляд складної проблеми розвитку управління інтелектуальною власністю, слід зазначити, що український бізнес поступово змінює своє ставлення до інтелектуальної власності і нематеріальних активів, як центрів витрат і розпочинає ставити перед собою завдання активного залучення об'єктів інтелектуальної власності в господарську діяльність. Деякі

групи компаній створюють IP-холдинги, зокрема з міжнародною присутністю, ряд компаній анонсували реалізацію планів по створенню стратегій у сфері інновацій і управління нематеріальними активами, що дозволяє сподіватися на підвищення значущості в українській економіці виробництв і послуг, що базуються на результатах інтелектуальної діяльності.

Список літератури: 1. *Зинов В.Г.* Управление интеллектуальной собственностью: Учебное пособие. – М.: Дело, 2003. 2. *Квашин А.* Як управляти портфелем технологій і інтелектуальною власністю. Проект ЕuroreAid «Наука і комерціалізація технологій». 2006. 3. *Леонтьев Б.Б., Мамаджанов Х.А.* Основи оцінки інтелектуальної власності в Росії. – М.: ІНІЦ Роспатента, 2006. 4. *Соловьева Г.М.* Ринок послуг за оцінкою інтелектуальної власності в Росії. – М.: ІНІЦ Роспатента, 2003.

Подано до редакції 10.11.2010